

Περιβάλλοντα έντονης γλωσσικής επαφής και δανεισιμότητα λεξικών στοιχείων: δεδομένα από την Griko και την Καππαδοκική¹

Μιγάλης Μαρίνης, Αγγελική Ράλλη
Πανεπιστήμιο Πατρών

Περίληψη

Με αυτή τη συμβολή εξετάζουμε την δανεισιμότητα των διαφόρων λεξικών στοιχείων σε περιβάλλοντα εξαιρετικά έντονης γλωσσικής επαφής. Για τον λόγο αυτό, μελετάμε τον λεξιλογικό δανεισμό δύο ποικιλιών της ελληνικής, η πρώτη εκ των οποίων (Griko) βρίσκεται σε έντονη γλωσσική επαφή με την (ημί)διαχτυκή Ιταλορομανική, και η δεύτερη (Καππαδοκική) με την συγκολλητική Τουρκική. Προτείνουμε μία κοινή κλίμακα δανεισιμότητας της μορφής: ονόματα > ρήματα > επίθετα > επιρρήματα. Επιπλέον, διερευνούμε τους παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την ευκολία δανεισμού των στοιχείων, όπως είναι: (α) η ιδιότητα μίας κατηγορίας να έχει στοιχεία ανοικτής ή κλειστής τάξης, (β) η μορφολογική πολυπλοκότητα κατά την ενσωμάτωση ενός δανείου στην αποδέκτρια γλώσσα, (γ) η ιδιότητα μιας κατηγορίας να έχει καλά οργανωμένα κλιτικά παραδείγματα, (δ) ο ελεύθερος ή δεσμευμένος χαρακτήρας των δανεισμένων στοιχείων, (ε) η τυπολογική απόσταση μεταξύ της γλώσσας δότριας και της γλώσσας αποδέκτριας, (στ) η δομική συμβατότητα μεταξύ των σε επαφή συστημάτων, και (ζ) η ένταση της γλωσσικής επαφής. Αποδεικνύεται ότι δεν είναι όλοι εξίσου καθοριστικοί στην ευκολία δανεισιμότητας των στοιχείων.

Λέξεις-κλειδιά: κλίμακες δανεισιμότητας, γλωσσική επαφή, γλωσσικός δανεισμός, Griko, Καππαδοκικά

1. Εισαγωγή²

Η ευκολία ή η δυσκολία με την οποία οι διάφορες λεξικές κατηγορίες γίνονται αντικείμενο δανεισμού φαίνεται να απασχολεί την βιβλιογραφία για πάρα πολλά χρόνια, ενώ παραμένει μέχρι και σήμερα ένα φλέγον ζήτημα στον χώρο της γλωσσικής επαφής. Ορισμένοι μελετητές, σε μία προσπάθεια διερεύνησης της συμπεριφοράς των διαφόρων λεξικών κατηγοριών κατά τον δανεισμό, έχουν κατά καιρούς προτείνει διάφορες κλίμακες δανεισιμότητας (*borrowability scales*). Οι κλίμακες αυτές συνήθως ξεκινούν από

---

¹ Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο - ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) – Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: ΑΡΙΣΤΕΙΑ Ι (διευθύντρια προγράμματος, καθ. Αγγελική Ράλλη) Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

² Μία προηγούμενη εκδοχή αυτού του άρθρου παρουσιάστηκε στα πρακτικά του 3^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Μεταπτυχιακών Φοιτητών Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών.

την ανάλυση των δανείων μίας συγκεκριμένης γλώσσας αποδέκτριας από μια γλώσσα δότρια.

Μία πρώτη καταγραφή της διαφοροποίησης που παρουσιάζει η δανεισιμότητα των λεξικών κατηγοριών γίνεται από τον Whitney (1881), όπως αποτυπώνεται στο (1):

- (1) ονόματα > επίθετα > ρήματα > άλλα

Whitney (1881)

Αρκετά χρόνια αργότερα, ο Haugen (1950), αφού μελέτησε συστηματικά τον δανεισμό της Αμερικανικής-Νορβηγικής από την Αγγλική, πρότεινε μια τέτοια κλίμακα (2), η οποία περιελάμβανε περισσότερες κατηγορίες από την (1), ενώ παρουσίαζε και μικρές διαφορές ως προς τη σειρά των όρων:

- (2) ονόματα > ρήματα > επίθετα > επιρρήματα & προθέσεις > επιφωνήματα

Haugen (1950: 224)

Ιδιαίτερα συζητημένη στη βιβλιογραφία είναι και η κλίμακα που πρότεινε ο Muysken (1981) (3), αφού μελέτησε τον δανεισμό της Κέτσουα (Quechua) από την Ισπανική. Στην κλίμακα αυτή, ο Muysken προσπαθεί να εντάξει και να μελετήσει περισσότερες λεξικές κατηγορίες από τον Haugen. Ακόμη, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι, από την πρώτη κιόλας ματιά, η ιεραρχία παρουσιάζει αποκλίσεις από εκείνη του Haugen στο (2). Για παράδειγμα, η ιεραρχία 'ονόματα > ρήματα > επίθετα' του Haugen αντικαθίσταται εδώ από την ιεραρχία 'ονόματα > επίθετα > ρήματα'.

- (3) ονόματα > επίθετα > ρήματα > προθέσεις > παρατακτικοί σύνδεσμοι > ποσοδείκτες > προσδιοριστές > ελεύθερες αντωνυμίες > κλιτικές αντωνυμίες > υποτακτικοί σύνδεσμοι

Muysken (1981)

Πολύ πιο πρόσφατα, ο Matras (2007: 61) προσπάθησε να διατυπώσει μία κλίμακα (4), η οποία να ξεπερνά την περιγραφή μιας συγκεκριμένης περίπτωσης δανεισμού. Για να το επιτύχει αυτό, μελέτησε δάνεια σε 27 διαφορετικές γλώσσες.

- (4) ονόματα, σύνδεσμοι > ρήματα > δείκτες λόγου > επίθετα > επιφωνήματα > επιρρήματα > μόρια, μεταθέσεις > αριθμητικά > αντωνυμίες > παραγωγικά επιθήματα > κλιτικά επιθήματα

Matras (2007: 61)

Το ερώτημα που ανακύπτει αφορά στην πιθανή ερμηνεία τέτοιου είδους κλιμάκων δανεισιμότητας. Ειδικότερα: (α) για ποιους λόγους κάποιες κατηγορίες γίνονται ευκολότερα αντικείμενο δανεισμού από κάποιες άλλες, (β) τι στοιχεία μπορεί να μας παράσχουν οι κλίμακες για το είδος της γλωσσικής επαφής και τους παράγοντες που την καθόρισαν, και σε ένα δεύτερο επίπεδο, (γ) τι στοιχεία μας παρέχουν αυτές οι κλίμακες για τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η γραμματική.

Οι κλίμακες δανεισιμότητας, μπορούν κατά τον Haspelmath (2008: 38) να ερμηνευτούν με τέσσερις δυνατούς τρόπους: χρονικά, συνεπαγωγικά, ποσοτικά και πιθανολογικά. Για παράδειγμα, σε μία κλίμακα, όπως σε αυτές των (1-4) αναμένουμε ότι

μια γλώσσα πρώτα θα δανειστεί στοιχεία από τα αριστερά του συνεχούς και στην συνέχεια θα επεκταθεί προς τα δεξιά (*χρονική ερμηνεία*). Ακόμη, μία γλώσσα που έχει δανειστεί στοιχεία που ανήκουν στα δεξιά της κλίμακας, έχει σίγουρα δανειστεί και στοιχεία από τα αριστερά (*συνεπαγωγική ερμηνεία*). Επιπρόσθετα, μία γλώσσα δανείζεται περισσότερα στοιχεία από τα αριστερά της κλίμακας παρά από τα δεξιά (*ποσοτική ερμηνεία*). Τέλος, στοιχεία που ανήκουν στα αριστερά θα μπορούσαν να γίνουν ευκολότερα αντικείμενο δανεισμού συγκριτικά με τα στοιχεία που εμφανίζονται στα δεξιά (*πιθανολογική ερμηνεία*).

Οι μεγάλες διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται μεταξύ των τεσσάρων ενδεικτικών κλιμάκων δανεισιμότητας που δόθηκαν παραπάνω (1-4) προφανώς αντανακλούν διαφοροποιήσεις μεταξύ των συστημάτων σε επαφή ή ακόμη και διαφοροποιήσεις των εκάστοτε συνθηκών της γλωσσικής επαφής. Στην παρούσα μελέτη θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε ποιοι ενδογενείς παράγοντες των συστημάτων επηρεάζουν τη δανεισιμότητα των στοιχείων, και σε ποιο βαθμό.

Το παρόν άρθρο οργανώνεται ως εξής: στην αμέσως επόμενη ενότητα θα καταγράψουμε σύντομα μερικούς από τους ενδογλωσσικούς και εξωγλωσσικούς παράγοντες οι οποίοι, κατά την βιβλιογραφία, επηρεάζουν τη δανεισιμότητα των στοιχείων. Στην ενότητα τρία θα παρουσιάσουμε συνοπτικά την ιστορική και κοινωνιογλωσσική κατάσταση των υπό εξέταση συστημάτων. Στην ενότητα τέσσερα θα παρουσιάσουμε ανά γραμματική κατηγορία την κατανομή των δανείων για όλα τα συστήματα σε επαφή. Στην ενότητα πέντε θα αναπτύξουμε τη συζήτηση σχετικά με τις γενικεύσεις που μπορούν να υπάρξουν με βάση τα δεδομένα της προηγούμενης ενότητας. Τέλος, το άρθρο ολοκληρώνεται με την παράθεση των βασικών συμπερασμάτων της έρευνας αυτής.

2. Παράγοντες που επηρεάζουν τη δανεισιμότητα των στοιχείων

2.1 Ενδογλωσσικοί παράγοντες

Ένας παράγοντας ο οποίος επηρεάζει τη δανεισιμότητα των στοιχείων και αναφέρεται συχνά στην βιβλιογραφία είναι η *τυπολογική απόσταση* (typological distance) μεταξύ της γλώσσας δότριας και της γλώσσας αποδέτριας (Meillet 1921: 84, 87· Weinreich 1953: 25).³ Ένας από τους λόγους για τους οποίους κάποια χαρακτηριστικά είναι ευκολότερα δανείσιμα από κάποια άλλα σχετίζεται με τη δυνατότητα ενσωμάτωσής τους σε οργανωμένα γραμματικά υποσυστήματα της αποδέτριας γλώσσας. Υπό την έννοια αυτή, είναι ευκολότερο να εισαχθούν δάνειες λέξεις από μία γλώσσα σε μία άλλη τυπολογικά συγκλίνουσα παρά σε κάποια τυπολογικά αποκλίνουσα. Ωστόσο, η τυπολογική απόσταση των συστημάτων σε επαφή έχει συχνά αμφισβητηθεί, τουλάχιστον ως παράγοντας που μπορεί να επιτύχει απόλυτες προβλέψεις. Όπως σημειώνει η

---

³ Η ακραία εκδοχή αυτής της θέσης διατυπώνεται από τον Coseriu (1978), όπως αναφέρεται από τον Campbell (1989). Σύμφωνα με τον Coseriu, αντικείμενο δανεισμού γίνονται μόνο εκείνες οι πτυχές της γλώσσας δότριας, οι οποίες προσφέρονται ούτως ή άλλως ως δυνατές επιλογές από το σύστημα της γλώσσας αποδέτριας. Αν πράγματι αυτή η θέση ίσχυε, τότε η τυπολογία μίας γλώσσας δεν θα μπορούσε ποτέ να αλλάξει λόγω της γλωσσικής επαφής.

Thomason (2001: 71), οι γλώσσες με μεγάλη τυπολογική απόσταση ακολουθούν στενά την κλίμακα δανεισιμότητας, την ώρα που γλώσσες τυπολογικά συγγενείς, πολλές φορές τη διαφεύδουν. Αυτό συμβαίνει διότι όταν υπάρχει μεγάλη αντιστοιχία μεταξύ των δομών της γλώσσας δότριας και της γλώσσας αποδέκτριας, ο δανεισμός διευκολύνεται, ακόμη και στην περίπτωση δομών που ανήκουν σε καλά οργανωμένα παραδείγματα, ή στην περίπτωση συστημάτων με μικρή ένταση επαφής.

Στο ίδιο πνεύμα, ο Meillet (1921: 84, 87) θεωρεί ότι συγκεκριμένα είδη δανεισμού, όπως για παράδειγμα ο δανεισμός δομής, μπορούν να επιτευχθούν μόνο μεταξύ παρόμοιων συστημάτων, όπως είναι για παράδειγμα δύο διάλεκτοι του ίδιου συστήματος. Ο Bickerton (1981: 50) παρατηρεί ότι οι γλώσσες είναι συστήματα με δομή, τα οποία δεν είναι δυνατό να δεχτούν δάνεια που είναι *ασύμβατα* (incompatible) με αυτήν δομή. Στην περίπτωση λοιπόν αυτή, η *δομική συμβατότητα* (structural compatibility) μεταξύ της γλώσσας δότριας και της γλώσσας αποδέκτριας εμφανίζεται ως απαραίτητη προϋπόθεση στο δανεισμό.

Επιπρόσθετα, μία ακόμη υπόθεση που φαίνεται ότι έχει ευρέως υποστηριχθεί στο χώρο της γλωσσικής επαφής είναι ότι κάποιες γλώσσες δανειζονται προκειμένου μέσω του δανεισμού να καλύψουν *δομικά κενά* (structural gaps) (Hale 1971· Campbell 1989· Campbell & Mithun 1981· Matras 2007· Ralli 2012a,b). Για παράδειγμα, η γλώσσα αποδέκτρια μπορεί να δανειστεί μια νέα γραμματική κατηγορία, επειδή αυτή υπάρχει στη γλώσσα δότρια, οι ομιλητές έχουν εξοικειωθεί σε μεγάλο βαθμό με αυτή, και έτσι αντιλαμβάνονται την απουσία της από τη γλώσσα αποδέκτρια ως κενό, το οποίο τελικά συμπληρώνουν μέσω της διαδικασίας του δανεισμού. Αξίζει να επισημάνουμε στο σημείο αυτό, ότι το σενάριο όπου ο δανεισμός οδηγεί στην κάλυψη δομικών κενών της γλώσσας αποδέκτριας έρχεται εν μέρει σε αντίθεση με τον ρόλο της δομικής συμβατότητας κατά το δανεισμό, καθώς στην υπόθεση του δανεισμού για την κάλυψη δομικών κενών της γλώσσας αποδέκτριας, ο δανεισμός φαίνεται να διευκολύνεται από την έλλειψη δομικής ομοιότητας μεταξύ των συστημάτων σε επαφή.

Η βιβλιογραφία προτείνει ακόμη κάποιους γλωσσικούς παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν τη δανεισιμότητα των στοιχείων. Από αυτούς οι περισσότεροι δεν έχουν καθολικό χαρακτήρα και δεν παρέχουν ικανοποιητικές ερμηνείες για τη διαφοροποίηση της δανεισιμότητας μεταξύ των κατηγοριών που υπάγονται στα στοιχεία ανοικτής τάξης. Ενδεικτικά, ως ένας τέτοιος παράγοντας έχει αναφερθεί η ιδιότητα των *λεξημάτων* να έχουν ελεύθερο ή δεσμευμένο χαρακτήρα (Weinreich 1953: 41). Έτσι, όσο λιγότερο δεσμευμένο είναι ένα στοιχείο, τόσο ευκολότερο είναι να γίνει αντικείμενο δανεισμού. Επιπλέον, η δανεισιμότητα των στοιχείων μπορεί να επηρεάζεται από την ιδιότητά τους να ανήκουν ή όχι σε καλά οργανωμένα *κλιτικά παραδείγματα* (inflectional paradigms) (Van Hout & Muysken 1994: 42). Έτσι, αναμένεται λέξεις οι οποίες στην γλώσσα δότρια παρουσιάζουν κλίση να γίνονται δυσκολότερα δανείσιμες από όσες είναι άκλιτες.

2.2 Κοινωνικοί παράγοντες

Κυρίως κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, η βιβλιογραφία έστρεψε την προσοχή της στους κοινωνικούς παράγοντες οι οποίοι χαρακτηρίζουν τη γλωσσική επαφή και οι οποίοι είναι κρίσιμοι για το αποτέλεσμα του δανεισμού. Ειδικότερα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η θεωρία των Thomason & Kaufman (1988) και Thomason (2001), σύμφωνα με την οποία το είδος των *λεξικών μονάδων* που θα γίνουν αντικείμενο δανεισμού μπορεί να προβλεφθεί ανάλογα με την *ένταση της επαφής*

(intensity of contact)⁴ μεταξύ της γλώσσας δότριας και της γλώσσας αποδέκτριας. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, προβλέπονται τέσσερα διαφορετικά επίπεδα έντασης της επαφής, σε καθένα από τα οποία διαφορετικά γλωσσικά στοιχεία αναμένεται ότι θα γίνουν αντικείμενο δανεισμού. Έτσι, σε περιβάλλοντα *περιστασιακής επαφής* (casual contact) αντικείμενο δανεισμού γίνονται μόνο λέξεις περιεχομένου (ονόματα, ρήματα, επίθετα και επιρρήματα). Σε περιβάλλοντα *ελαφρώς στενότερης επαφής* (slightly more intence contact), πέρα από τις λέξεις περιεχομένου, αντικείμενο δανεισμού γίνονται και κάποιες περισσότερο λειτουργικές λέξεις, όπως τα επιρρήματα και οι σύνδεσμοι. Σε περιβάλλοντα *περισσότερο στενής επαφής* (more intence contact) αντικείμενο δανεισμού γίνονται πολύ περισσότερες λειτουργικές κατηγορίες, όπως οι αντωνυμίες και τα αριθμητικά, αλλά και ορισμένα δεσμευμένα μορφήματα, όπως είναι τα παραγωγικά επιθήματα. Τέλος, σε περιβάλλοντα *έντονης επαφής* (intence contact) όλα τα γλωσσικά επίπεδα μπορούν να γίνουν αντικείμενο δανεισμού.

3. Τα υπό μελέτη συστήματα: μία σύντομη περιγραφή

Κατωιταλική ονομάζεται η ελληνική διάλεκτος που ομιλείται στη νότια Ιταλία και ειδικότερα στις νησίδες της Απουλίας (περιλαμβάνει τα χωριά: Calimera, Castrignano dei Greci, Corigliano di Otranto, Martano, Martignano, Melpignano, Soleto, Sternatia και Zollino) και της Καλαβρίας, η οποία περιλαμβάνει εννέα χωριά στην περιοχή της Βονα.⁵ Η γλωσσική επαφή της διαχτυκτικής αυτής ελληνικής ποικιλίας με την (ημι)διαχτυκτικής τυπολογίας και ινδοευρωπαϊκής προέλευσης Ρομανική είναι διαρκής και μακράιωνη. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειώσουμε πως η διάλεκτος βρίσκεται σήμερα σε στάδιο γλωσσικής υποχώρησης, καθώς φαίνεται ότι μεταξύ των δύο συστημάτων οι φυσικοί ομιλητές⁶ της Κατωιταλικής είναι κανότεροι στην Ρομανική, η οποία αποτελεί για αυτούς τον καθημερινό κώδικα επικοινωνίας. Για λόγους ευκολίας, σε αυτή την εργασία εξετάζουμε μόνο τα δεδομένα από την Griko.

Η Καππαδοκική ομιλούνταν στην περιοχή της Καππαδοκίας της σημερινής Τουρκίας. Οι ενδοδιαλεκτικές διαφοροποιήσεις ακόμη και μεταξύ διπλανών χωριών είναι συχνά αρκετά μεγάλες, και επομένως ο όρος Καππαδοκική εκφράζει μία ενότητα περισσότερο γεωγραφική παρά γλωσσική, όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί ο Ανδριώτης (1948). Η γλωσσική επαφή του διαχτυκτικής μορφολογίας ελληνικού συστήματος με τη συγκολλητικής μορφολογίας και αλταϊκής προέλευσης Τουρκική είναι ιδιαίτερα έντονη, αφού, μετά την εισβολή των Σελτζούκων (11^{ος}-12^{ος} αι.) και των Οθωμανών (14^{ος}-15^{ος}

⁴ Οι Thomason & Kaufman (1988) και Thomason (2001) ορίζουν την ένταση της επαφής επί τη βάσει δύο -κυρίως- χαρακτηριστικών: (α) την θετική ή αρνητική στάση των ομιλητών του συστήματος της γλώσσας αποδέκτριας ως προς τη γλώσσα δότρια και (β) το επίπεδο διγλωσσίας τους.

⁵ Σε αυτό το σημείο, κρίνεται σκόπιμο να σημειώσουμε ότι η εν λόγω διάλεκτος δεν πραγματώνεται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις προαναφερθείσες περιοχές, αλλά παρατηρείται ενδοδιαλεκτική ποικιλία. Η Ελληνική της Απουλίας συνήθως αποκαλείται Griko, ενώ εκείνη της Καλαβρίας αποκαλείται Greko/Grecanico. Όπως, όμως, επισημαίνουν οι Fanciullo (2001), Manolessou (2005), Ralli (2012b, 2013) και Ράλλη (2013), οι μεταξύ τους διαφορές δεν θεωρούνται τόσο σημαντικές, ώστε να μιλάμε για διαφορετικές διαλέκτους, αλλά μάλλον για ποικιλίες της ίδιας διαλέκτου, των Κατωιταλιώτικων Ελληνικών.

⁶ Κατά την Katsoyannou (1995), η Greko παρουσιάζει ραγδαία μείωση και βρίσκεται σε καθεστώς γλωσσικού θανάτου.

αι.), ξεκινά μία διαδικασία εκτουρκισμού που θέτει την διάλεκτο σε κατάσταση γλωσσικού θανάτου (Janse 2001).

4. Τα δεδομένα⁷

4.1 Ονόματα

Σύμφωνα με το υλικό στο οποίο στηρίχθηκε η έρευνα αυτή, τα ονόματα κατέχουν και στις δύο μελετώμενες διαλέκτους την πρώτη θέση στην κλίμακα δανεισιμότητας των λεξικών στοιχείων. Ειδικότερα, τα ονόματα αντιπροσωπεύουν το 69,73% του συνόλου των δανείων της Griko από την Ιταλική (5) και το 71,14 % του συνόλου των δανείων της Καπαδοκιικής από την Τουρκική (6), όπως χαρακτηριστικά αποτυπώνεται στα παραδείγματα (5) και (6) για την Griko και την Καπαδοκιική, αντίστοιχα.

(5)	<i>Griko</i>	<i>Σαλεντίνικη</i> ⁸	<i>Ιταλική</i>	<i>σημασία</i> ⁹
α.	arcipreto (ο)	arciprèò	arciprete	‘αρχιμανδρίτης’
β.	morti (η)	mòrte	morte	‘θάνατος’
γ.	gaddo (ο)	gaddò	gallo	‘κόκορας’
(6)	<i>Καπαδοκιική</i>	<i>Τουρκική</i>	<i>σημασία</i>	
α.	vecil (ο)	vekil	‘πληρεξούσιος’	
β.	tsanak (το)	çanak	‘πίατο’	
γ.	tehlíce (το)	tehlíce	‘κίνδυνος’	

4.2 Ρήματα

Στις μελετώμενες διαλέκτους τα ρήματα λαμβάνουν τη δεύτερη θέση στην κλίμακα δανεισιμότητας λεξικών στοιχείων, ακολουθώντας τα ονόματα. Ειδικότερα, στην περίπτωση των δανείων της Griko από τις ρομανικές διαλέκτους (7), ο ρηματικός δανεισμός σημειώνει ποσοστό 15,14% επί του συνόλου των δανείων, ενώ στην περίπτωση του δανεισμού της Καπαδοκιικής από την Τουρκική (8) το ποσοστό αυτό ανέρχεται στο 18,42%.

⁷ Τα δεδομένα της έρευνας αυτής προέρχονται τόσο από την αποδελτίωση διαθέσιμων γραπτών πηγών, όσο και από το προφορικό υλικό του *Εργαστηρίου Νεοελληνικών Διαλέκτων* (ΕΝΕΔΙ) του Πανεπιστημίου Πατρών. Ειδικότερα, για τα δάνεια της Griko χρησιμοποιήσαμε το λεξικό του Καραναστάση (1984, 1986) και το λεξικό του Rohlf's (1930), και για τα δάνεια της Καπαδοκιικής την ηλεκτρονική βάση Morilan του εργαστηρίου νεοελληνικών διαλέκτων. Για την εύρεση των πρόδρομων τύπων στην περίπτωση των δανείων της Griko χρησιμοποιήσαμε το λεξικό του Rohlf's (1961) για τη σαλεντίνικη διάλεκτο.

⁸ Η Griko βρίσκεται σε έντονη γλωσσική επαφή κυρίως με την τοπική διάλεκτο του Σαλέντο, και λιγότερο με την Κοινή Ιταλική. Για λόγους πληρότητας, στους πίνακες με τα παραδείγματα δανείων της Griko παραθέτω για κάθε δάνειο τόσο τον τύπο της Σαλεντίνικης, όσο και αυτόν της Κοινής Ιταλικής.

⁹ Η στήλη *σημασία* από το σημείο αυτό και στο εξής αναφέρεται στην σημασία του δανείου τύπου, η οποία δεν συμπίπτει πάντα με την εκείνη του πρόδρομου τύπου.

(7)	<i>Griko</i>	<i>Σαλεντίνικη</i>	<i>Ιταλική</i>	<i>σημασία</i>
α.	arriveo	arrivari	arrivare	‘φθάνω’
β.	kundeo	kuntäre	raccontare	‘αφηγούμαι’
γ.	piaceo	piacire	piacere	‘αρέσω’
(8)	<i>Καππαδοκική</i>	<i>Τουρκική</i> ¹⁰	<i>σημασία</i>	
α.	bosadu	boşadı	‘(δια)χωρίζω’	
β.	jarattu	yarattı	‘πλάθω’	
γ.	danustizu	danişti	‘συμβουλευώ’	

4.3 Επίθετα

Τα επίθετα εμφανίζονται και στις τρεις διαλέκτους στην τρίτη θέση της κλίμακας δανεισιμότητας, ακολουθώντας τα ονόματα και τα ρήματα. Το ποσοστό τους διαμορφώνεται στο 9,6% για την περίπτωση της *Griko* (9) και στο 9% για την περίπτωση της *Καππαδοκικής* (10).

(9)	<i>Griko</i>	<i>Σαλεντίνικη</i>	<i>Ιταλική</i>	<i>σημασία</i>
α.	brutto	bruttu	brutto	‘κακός’
β.	povero	ponəθ	povero	‘φτωχός’
(10)	<i>Καππαδοκική</i>	<i>Τουρκική</i>	<i>σημασία</i>	
α.	eksik	eksik	‘λειψός’	
β.	uzun	uzun	‘ψηλός’	

4.4 Επιρρήματα

Τα δάνεια επιρρήματα εμφανίζονται στην τελευταία θέση της κλίμακας δανεισιμότητας λεξικών στοιχείων και για τα δύο συστήματα που μελετήθηκαν. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση της *Griko* (11) τα δάνεια αυτά ανέρχονται στο 5,21% του συνόλου των δανείων και στην περίπτωση της *Καππαδοκικής* (12) στο 4,71%.

(11)	<i>Griko</i>	<i>Σαλεντίνικη</i>	<i>Ιταλική</i>	<i>σημασία</i>
α.	male	male	male	‘κακώς’
β.	sikuro	sicuru	sicuro	‘ασφαλώς’
(12)	<i>Καππαδοκική</i>	<i>Τουρκική</i>	<i>σημασία</i>	
α.	fena	fena	‘δύσκολα’	
β.	perisan	perişan	‘άσχημα’	

¹⁰ Όπως σημειώνει η Ralli (2012a: 126) κατά τον ρηματικό δανεισμό από την Τουρκική, οι ελληνικές ποικιλίες δανείζονται το γ’ ενικό πρόσωπο του τουρκικού αορίστου, εξαιτίας του γεγονότος ότι ο τύπος αυτός χρησιμοποιείται ως βάση στην Ελληνική για τη δημιουργία παραγώγων. Για το λόγο αυτό, καταγράφουμε στους πίνακες το συγκεκριμένο τύπο ως πρόδρομο και όχι το αντίστοιχο τουρκικό απαρέμφατο σε *-mak*, όπως συνηθίζεται.

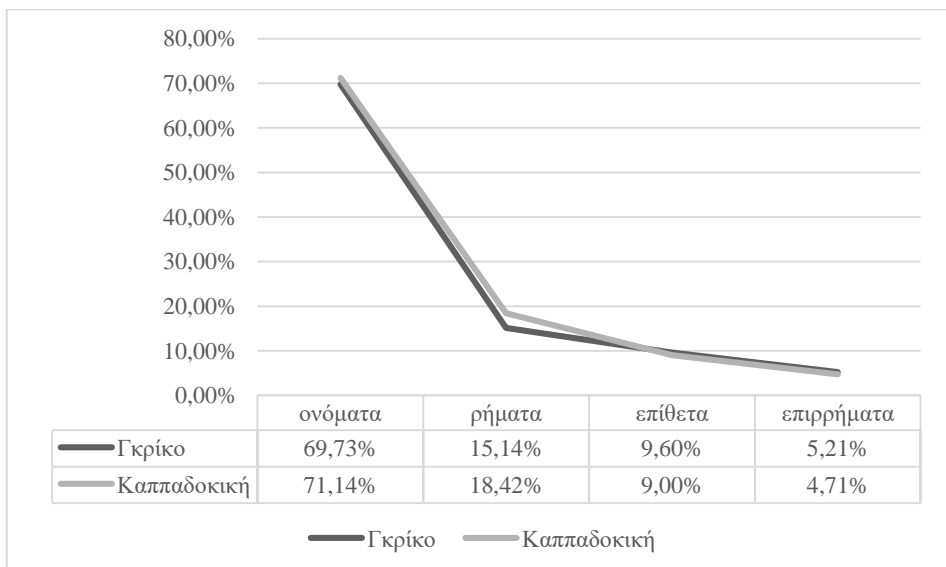
5. Συζήτηση

Όπως αποτυπώνεται στον πίνακα 1, η κλίμακα δανεισιμότητας λεξικών στοιχείων που προκύπτει είναι κοινή τόσο για την Γκρίκο όσο και για την Καππαδοκική. Σύμφωνα με την κλίμακα αυτή, τα ονόματα παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη δανεισιμότητα, με τα ρήματα να ακολουθούν στη δεύτερη θέση. Έπονται τα επίθετα, ενώ στην τελευταία θέση εμφανίζονται τα επιρρήματα.

(13) ονόματα > ρήματα > επίθετα > επιρρήματα

Ο πρώτος βασικός παράγοντας που φαίνεται ότι επιδρά στη δανεισιμότητα των λεξικών στοιχείων και, κατά συνέπεια, καθορίζει την κλίμακα είναι η ιδιότητα της κάθε λεξικής κατηγορίας να χαρακτηρίζεται ως ανοικτής ή κλειστής τάξης. Φαίνεται, δηλαδή, ότι όσο περισσότερο ανοικτή είναι η τάξη στην οποία υπάγεται μία ορισμένη λεξική κατηγορία, τόσο πιο εύκολα τα μέλη της κατηγορίας αυτής γίνονται αντικείμενο δανεισμού (Winford 2010: 176· βλ. και Μαρίνη 2015α, 2015β: 14). Αυτό από κοινού με άλλους παράγοντες εξηγεί τη διαδιαλεκτική πρωτοκαθεδρία των ονομάτων στην κλίμακα δανεισιμότητας.

Αυτή η ευκολία με την οποία τα ονόματα γίνονται αντικείμενο δανεισμού προφανώς είναι απόρροια της ιδιότητάς τους να είναι τα περισσότερο λεξικά στοιχεία του λόγου (Rey-Debove 1973: 112, όπως αναφέρεται από την Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1994: 68). Επιπλέον, τα ονόματα είναι στοιχεία που φέρουν αναφορά, και καθώς υπάρχει διαρκής ανάγκη επέκτασης των δυνατών αναφορών στον έξω κόσμο (Weinreich 1953: 56· Van Hout & Muysken 1994: 42), τα ονόματα είναι εξαιρετικά επιρρεπή στον δανεισμό.

Πίνακας 1: Ποσοστιαία αναπαράσταση του δανεισμού κάθε λεξικής κατηγορίας ανά διαλεκτικό σύστημα.

Ένας ακόμη παράγοντας που επηρεάζει τη δανεισιμότητα των στοιχείων φαίνεται να είναι η μορφολογική τους πολυπλοκότητα (Winford 2003: 52· Matras 2007: 47· Ralli 2012a: 198). Για παράδειγμα, τα ρήματα βρίσκονται διαδialeκτικά στη δεύτερη θέση της κλίμακας δανεισιμότητας των στοιχείων, ακολουθώντας τα ονόματα. Θεωρούμε ότι αυτή τους η θέση είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό απόρροια της μορφολογικής και σημασιολογικής τους πολυπλοκότητας. Πιο συγκεκριμένα, τα ρήματα, πέρα από την αναφορά που φέρουν, ενεργοποιούν την κατηγορήση έχοντας δομή ορισμάτων και χρησιμοποιώντας ως στοιχεία αγκίστρωσης ολοκλήρου του εκφωνήματος (Matras 2007: 48-50). Επιπρόσθετα, η ενσωμάτωση των δάνειων ρημάτων στη μορφολογία της γλώσσας αποδέκτριας πολύ συχνά απαιτεί τη χρήση κάποιου ρηματοποιητή (Ralli 2012b: 120).

Η επίδραση της μορφολογικής πολυπλοκότητας στη δανεισιμότητα των στοιχείων αποτυπώνεται στο γεγονός ότι ο δανεισμός των επιρρημάτων σε διαδialeκτικό επίπεδο δεν παρουσιάζει ιδιαίτερη δυσκολία αν τον συγκρίνει κανείς με τον αντίστοιχο δανεισμό των επιθέτων, παρά το γεγονός ότι τα πρώτα αποτελούν μία ιδιαίτερα κλειστή τάξη στοιχείων αν κανείς τα συγκρίνει με τα τελευταία. Θεωρούμε ότι η ευκολία με την οποία τα επιρρήματα γίνονται αντικείμενο δανεισμού στα συστήματα που ερευνήσαμε (11-12) είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι τα επιρρήματα γίνονται αντικείμενο δανεισμού χωρίς να χρειαστεί να προσαρμοστούν πρωτύτερα στο σύστημα της γλώσσας αποδέκτριας (βλ. και Μαρίνη 2015β: 74). Αυτή ακριβώς η έλλειψη μορφολογικής προσαρμογής ενδέχεται να οφείλεται στο εγγενές χαρακτηριστικό των επιρρημάτων να μην φέρουν κλιτικά χαρακτηριστικά τέτοια τα οποία να εξυπηρετούν κάποιο είδος συμφωνίας με άλλους όρους της πρότασης. Αυτό επιβεβαιώνει επιπρόσθετα τη θέση ότι όταν κάποιο στοιχείο δεν ανήκει σε οργανωμένα κλιτικά παραδείγματα είναι ευκολότερο να γίνει αντικείμενο δανεισμού.

Ένας ακόμη παράγοντας που φαίνεται να επηρεάζει τη δανεισιμότητα των στοιχείων είναι και ο ελεύθερος ή δεσμευμένος χαρακτήρας τους. Για παράδειγμα, τα επίθετα βρίσκονται στην τρίτη θέση της κλίμακας δανεισιμότητας των λεξικών στοιχείων ακολουθώντας τα ονόματα και τα ρήματα, επειδή τα τελευταία είναι περισσότερο ανοικτή τάξη στοιχείων σε σχέση με τα πρώτα. Ωστόσο, η διαφορά δεν είναι τόσο μεγάλη ώστε να δικαιολογεί το χαμηλό ποσοστό δανεισιμότητας των επιθέτων. Το ποσοστό αυτό οφείλεται πιθανόν στην εγγενή ιδιότητά τους να εμφανίζονται στο λόγο εξαρτημένα από κάποιο ουσιαστικό (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1994: 68).

Από την σύγκριση του δανεισμού των δύο συστημάτων φαίνεται ότι το κριτήριο της τυπολογικής απόστασης μεταξύ των σε επαφή γλωσσών αποτυγχάνει. Αν, για παράδειγμα, επιδιώξει κανείς να εφαρμόσει το παραπάνω κριτήριο για να συγκρίνει τον ρηματικό δανεισμό της Γρίκο από το ιταλογενές σύστημα από τη μία πλευρά, όπου η τυπολογική απόσταση είναι εξαιρετικά μικρή, και της Καππαδοκικής (7) από την Τουρκική από την άλλη (8), όπου η τυπολογική απόσταση είναι εξαιρετικά μεγάλη, θα διαπιστώσει ότι το κριτήριο αστοχεί και ότι ο ρηματικός δανεισμός δεν παρουσιάζει ιδιαίτερη διαφοροποίηση μεταξύ των δύο συστημάτων, παρά τη μεγάλη διαφοροποίηση της τυπολογικής τους απόστασης. Ο λόγος για τον οποίο συμβαίνει αυτό εντοπίζεται πιθανότατα στην ιδιαίτερα αυξημένη ένταση της επαφής. Όπως σημειώθηκε στην ενότητα 3, τόσο οι ομιλητές της Γρίκο όσο και εκείνοι της Καππαδοκικής, είναι πλήρως δίγλωσσοι με ιδιαίτερα θετική στάση ως προς το σύστημα της εκάστοτε γλώσσας πηγής.

6. Συμπεράσματα

Όπως αποτυπώνεται στον πίνακα 1, η κλίμακα δανεισιμότητας η οποία προκύπτει είναι κοινή για τα μελετώμενα συστήματα. Σύμφωνα με την κλίμακα αυτή, ευκολότερα αντικείμενο δανεισμού γίνονται τα ονόματα, ενώ ακολουθούν με φθίνουσα σειρά τα ρήματα, τα επίθετα και τα επιρρήματα.

Αν και στο χώρο της γλωσσικής επαφής δεν μπορούν να γίνουν γενικεύσεις τέτοιες ώστε να οδηγούν σε προβλέψεις με καθολική ισχύ, καταγράψαμε μία σειρά από παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν τη δανεισιμότητα των στοιχείων. Έτσι, φάνηκε ότι η δανεισιμότητα μιας γραμματικής κατηγορίας διευκολύνεται από τους εξής παράγοντες: (α) την ιδιότητα των μελών της να αποτελούν ανοικτή τάξη στοιχείων, (β) την έλλειψη μεγάλης μορφολογικής πολυπλοκότητας κατά την ενσωμάτωση των δανείων στο σύστημα της γλώσσας αποδέκτης, (γ) την απουσία καλά οργανωμένων κλιτικών παραδειγμάτων, (δ) την ιδιότητα των μελών της να έχουν ελεύθερο και όχι δεσμευμένο χαρακτήρα, (ε) την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη μεταξύ τους δομική συμβατότητα, και τέλος, (στ) σημαντικό ρόλο στη δυνατότητα δανεισμού φαίνεται να παίζει και η ένταση της επαφής μεταξύ των δύο συστημάτων. Από την άλλη πλευρά, (ζ) το κριτήριο της τοπολογικής απόστασης φάνηκε να αστοχεί στην περίπτωση της πολύ έντονης γλωσσικής επαφής.

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1994). *Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής: άμεσα δάνεια από τη γαλλική και αγγλοαμερικάνικη. Μορφοφονολογική ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: Αυτοέκδοση.
- Ανδριώτης, Ν. (1948). *Το γλωσσικό ιδίωμα των Φαράσων*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Bickerton, D. (1981). *Roots of Language*. Ann Arbor: Karoma.
- Campbell, L., & M. Mithun. (1981). Syntactic reconstruction: priorities and pitfalls. *Folia Linguistica Historica*, 1 (2), 19-40.
- Campbell, L. (1989). On Proposed Universals of Grammatical Borrowing. *Papers from the 9th International Conference on Historical Linguistics*. New Brunswick, 14–18 August 1989.
- Coseriu, E. (1978). *Sincronia, Diacronia e Historia*. Madrid: Gredos.
- Dawkins, R.M. (1916). *Modern Greek in Asia Minor; a study of the dialects of Silli, Cappadocia and Phárasa, with grammar, texts, translations and glossary*. Cambridge: University Press.
- Fanciullo, F. (2001). On the origins of Greek in Southern Italy. Στο Α. Ralli, Β. Joseph M. Janse (επιμ.) *Proceedings of the 1st International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 67-78.
- Hale, K. (1971). Gaps in Grammar and Culture. Στο Kinkade, Hale and Werner (επιμ.), *Linguistics und Anthropology in Honor of C. F. Voegelin*. Lisse: Pieter de Ridder Press, 295-316.
- Haspelmath, M. (2008). Loanword Typology: Steps toward a Systematic Crosslinguistic Study of Lexical Borrowability, *Empirical Approaches to Language Typology*, 35–43.
- Haugen, E. (1950). The Analysis of Linguistic Borrowing. *Language* 26, 210–31.
- Janse, M. (2001). Morphological borrowing in Asia Minor. Στο Y., Aggouraki, A., Arvaniti, D., Goutsos, J., Davy, M., Karyolemou, A., Panagiotou, A., Papapavlou, P., Pavlou, A., Roussou (επιμ.), *Proceedings of the 4th international conference of Greek linguistics*. Thessaloniki: University Studio Press, 473-479.
- Καραναστάσης, Α. (1984–1986). *Λεξικό των ελληνικών ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας*, 2 τ. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Katsoyannou, M. (1995). *Le parler Greco de Galliciano (Italia): description d'une langue en voie de disparition*. Διδακτορική διατριβή. Paris: Université de Paris VII.
- Manolessou, I. (2005). The Greek Dialects of Southern Italy: An Overview, *CAMPOS: Cambridge Papers in Modern Greek* 13, 103–25.

- Μαρίνης, Μ. (2015α). Κλίμακες δανεισιμότητας στην Γρικο και την Κρητική: μία πρώτη προσέγγιση. *Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα* 35: 351-363.
- Μαρίνης, Μ. (2015β). *Μορφολογικός Δανεισμός: Δεδομένα από Ελληνικές Διαλέκτους σε επαφή με την Ιταλική και την Τουρκική*. Μεταπτυχιακή Διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Matras, Y. (2007). The Borrowability of Structural Categories, *Empirical Approaches to Language Typology* 38: 31.
- Meillet, A. (1921). *Linguistique historique et linguistique générale*. Paris: Champion.
- Muysken, P. (1981). Halfway between Quechua and Spanish: The Case for Relexification. Στο A. Highfield & A. Valdman (επιμ.), *Historicity and Variation in Creole Studies*. Ann Arbor: Karoma, 52–78.
- Ralli, A. (2012a). Morphology in Language Contact: Verbal Loanblends Formation in Asia Minor Greek (Aivaliot). Στο M. V. Th. Stolz (επιμ.), *Morphologies in Contact (Studia Typologica)*. Berlin: Akademie Verlag, 185–201.
- Ralli, A. (2012b). Verbal Loanblends in Griko and Heptanesian: A Case Study of Contact Morphology, *L'Italia Dialettale* 73, 111–132.
- Ralli, A. (2013). Romance verbal loans in Modern Greek Dialects. Στο *Proceedings of 5th International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: Laboratory of Modern Greek Dialects, University of Patras.
- Ράλλη, Α. (2013). Ιταλογενή ρηματικά δάνεια στις Νεοελληνικές διαλέκτους. *Patras Working Papers in Linguistics* 3, 9-25.
- Rey-Debove, J. (1973). La sémiotique de l'emprunt lexical, *Travaux de Linguistique et de Littérature*, 109–23.
- Rohlf, G. (1930). *Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Dialekte*. M. Niemeyer.
- Rohlf, G. (1961). *Vocabolario dei dialetti salentini (Terra d'Otranto)*. Bayerische Akademie der Wissenschaften.
- Thomason, S. (2001). *Language Contact*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Thomason, S. & T. Kaufman. (1988). *Language Contact: Creolization and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Van Hout, R. & P. Muysken. (1994). Modeling Lexical Borrowability, *Language Variation and Change* 6 (1), 39–62.
- Weinreich, U. (1953). *Languages in Contact: Findings and Problems*. The Hague: Mouton.
- Whitney, W. D. (1881). On Mixture in Language, *Transactions of the American Philological Association* (1869–1896), 5–26.
- Winford, D. (2003). *An introduction to contact linguistics*. Wiley-Blackwell.
- Winford, D. (2010). Contact and Borrowing. Στο R. Hickey (επιμ.), *The Handbook of Language Contact*. Malden, Ma. & Oxford: Wiley-Blackwell, 170–87.